

*Т.О. Яценко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Інституту педагогіки НАПН України*

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА ЗА НОВИМИ СТАНДАРТАМИ

*Безумство – діяти по-старому і
чекати нових результатів.*

Альберт Ейнштейн

Анотація. У статті актуалізовано проблему стандартизації змісту шкільної літературної освіти, що є однією із ключових тенденцій розвитку сучасного етапу методики викладання літератури, акцентовано на компетентністному підході у розробленні освітнього стандарту в галузі «Мови і літератури».

Ключові слова: тенденція, стандартизація, зміст освіти, шкільна літературна освіта, компетентністний підхід.

Аннотация. В статье актуализирована проблема стандартизации содержания школьного литературного образования, что определяется как одна из ключевых тенденций развития современного этапа методики преподавания литературы, акцентировано на компетентностном подходе в разработке образовательного стандарта в отрасли «Языки и литературы».

Ключевые слова: тенденция, стандартизация, содержание образования, школьное литературное образование, компетентностный подход.

Annotation. The article dwells upon the problem of standardization of contents of school literary education as one of the key tendencies of the contemporary methods of literary studies. The competence building approach in the development of educational standard in the field of "Languages and literatures" is emphasized.

Keywords: *tendency, standardization, contents of education, school literary studies, competence building approach.*

Постановка проблеми. В умовах реформування національної шкільної освіти актуальною є проблема її стандартизації, створення в державі єдиного освітнього простору й умов для одержання якісної освіти в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів.

Стандартизація спрямована на встановлення норм, правил і вимог до освітнього процесу і його результатів з метою досягнення оптимальної впорядкованості і стійкості організованої цілісності. Стандартизація виступає засобом організації діяльності, що дозволяє розібрати системні якості об'єкта на складові частини, конкретизувати властивості цих частин у їх взаємозв'язках, етапізувати пізнавальний шлях до очікуваного результату, передбачити процедуру діяльності, а також корекцію мети, процесу й результату [2, 312]. До стандартизації слід віднести й діяльність, спрямовану на комплексне навчально-методичне забезпечення навчального процесу у ЗНЗ підручниками, навчальними і методичними посібниками, засобами інформаційно-комунікативних технологій тощо. Отже, створення та впровадження державних стандартів є основним механізмом відбору й нормативного регулювання змісту шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перспективи модернізації шкільної освіти в Україні широко висвітлено у науковій літературі. Зокрема, проблемам змісту освіти й забезпечення її якості в загальноосвітніх навчальних закладах приділяють увагу вітчизняні й зарубіжні вчені-дидакти Н. Бібік, Л. Величко, І. Іванюк, В. Краєвський, О. Ляшенко, О. Ніколенко, О. Пометун, О. Савченко, Селевко, А. Хуторської та інші. Аналіз міжнародного досвіду з проблеми стандартизації змісту шкільної освіти та реформування освітніх систем у контексті світової практики ґрунтується на глибоких наукових здобутках Н. Лавриченко, О. Локшиної, О. Овчарук та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У контексті статті акцентуємо, що трансформація змісту національної шкільної освіти на компетентнісні засади передбачає запровадження компетентнісно-базових стандартів як основного інструменту забезпечення її якості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Охарактеризувати компетентнісну модель Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти в освітній галузі «Мови і літератури».

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація національної шкільної освіти вимагає перегляду підходів до освітніх стандартів. Значною мірою розробка вітчизняної концепції освіти в галузі стандартизації орієнтується на досвід високорозвинутих країн. Український компаративіст О.Локшина вивчаючи проблему стандартизації змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу, пише, що «стандартизація – це процедура, яка супроводжує етапи цілепокладання та оцінки результативності певної діяльності» [4,114]. Стандартизація як розробка і використання стандартів є об'єктивно необхідною діяльністю щодо впорядкування практики, її систематизації відповідно до історично зумовлених потреб суспільства.

Необхідно зазначити, що в умовах активної стандартизації, яка характеризує сучасний розвиток національних систем освіти багатьох країн світу, сам термін «стандарт» і нині залишається предметом дискусій [4]. Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) визначає «стандарт» як встановлений на основі консенсусу та схвалений визнаним органом документ, який запроваджує для загального та багаторазового застосування правила, керівництва та характеристики для проведення діяльності і визначає результати цієї діяльності з метою досягнення оптимального рівня порядку у конкретному контексті» [1, 552].

Під стандартом освіти розуміємо систему основних параметрів, що приймаються як державна норма рівня освіти, яка відбиває громадський ідеал і

можливості конкретної особи та системи освіти щодо досягнення цього ідеалу. Освітній стандарт як нормативний документ визначає зміст, об'єми і вимоги до підготовки випускників і, на думку фахівців, є основою об'єктивної оцінки рівня освіти. Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної та варіативної складових змісту шкільної освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

У зарубіжній та вітчизняній науково-педагогічній літературі акцентується на основних вимогах щодо освітніх стандартів. Так, стандарт повинен бути зорієнтованим на нормування кінцевого результату навчання та дотримання узгодженості й наступності стандартів за ступенями й галузями освіти. Зміст і структура стандарту мають бути функціонально повними щодо завдань розвитку особистості в школі в цілому і на кожному ступені освіти відповідно до її специфіки. Опис одиниць змісту освіти в стандарті має бути оптимізований до рівня, що дозволяє зберегти їх цілісність, системність і повноту щодо цілей освіти. Стандарт повинен сприяти нормалізації навчального навантаження учнів у відповідності до вимог підготовки навчальних закладів різних типів. Стандарт декларує норми, перевірені у процесі практичної діяльності школи.

Розуміння стандартизації як способу впорядкування організованої цілісності та забезпечення її стабільності дозволяє зробити висновок про те, що стандартизація і стандарти є необхідною умовою формування і функціонування системи освіти як організованої цілісності.

Освітні стандарти мають відображати нове бачення суспільного ідеалу освіченості, суспільні вимоги до освіти як основи соціокультурного становлення молоді людини, сприяти збереженню єдиного освітнього простору в державі. З цією метою у 1996р. прийнято «Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти в Україні» – унормовано систему показників про освіченість особи. Реалізується вона у нормативних документах, які визначають суспільно зумовлений зміст загальної середньої освіти, вимоги

та гарантії держави щодо її одержання громадянами. Впровадження диференціації навчання, введення нових критеріїв оцінювання, прийняття Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI ст. зумовили затвердження у 2004 р. нового Державного стандарту шкільної освіти, який було оновлено у 2011 р.

Сучасні стандарти стали практичною реалізацією нових філософських поглядів на освіту, які ґрунтуються на ідеях якості, результативності, особистісної зорієнтованості та доступності. Такі концептуальні орієнтири обумовлюють необхідність змін як у змісті освіти, так і в організації навчально-виховного процесу, оскільки спрямовані на розвиток ключових та предметних компетентностей учнів. Компетентність є ключовим поняттям сучасного освітнього процесу, оскільки за змістом поєднує інтелектуальну та діяльнісну складові освіти, містить ідеологію інтерпретації змісту освіти, не тільки визначається сукупність знань і вмінь, а й характеризує здатність особистості ефективно мобілізувати набуті знання, уміння, досвід, поведінкові відносини та цінності у конкретній навчальній і життєвій ситуації. Важливо підкреслити, що трансформація змісту вітчизняної шкільної освіти на компетентнісні засади передбачає запровадження компетентнісно-базових стандартів як основного інструменту забезпечення її якості.

У новій редакції Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), у порівнянні із попереднім Державним освітнім стандартом 2004 року, спостерігається оновлення змісту освіти на засадах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходу, зокрема передбачено:

- глибше й послідовніше забезпечення у змісті передумов для реалізації виховних і розвивальних можливостей повної загальної середньої освіти;
- послідовне відображення у вимогах до результатів навчання засвоєння ключових і предметних компетентностей;

- наближення змісту кожної освітньої галузі до життєвих потреб школярів [5].

Акцентуючи на компетентнісній моделі оновленого Державного освітнього стандарту, О. Савченко зазначає, що «переосмислення та переструктурування всіх компонентів змісту освіти на засадах компетентнісного підходу передбачає включення результативної частини і розвиток рефлексивно-оцінної діяльності учнів, що дає вчителям можливість здійснювати моніторинг засвоєння школярами компетентностей» [7, 70]. Тож компетентнісна освіта орієнтована на обов'язкове прогнозування кожним педагогом результатів навчання, використанням нових підходів до контролю й оцінювання навчальних досягнень школярів.

Реалізація компетентнісного підходу вимагає глибокого обґрунтування змісту ключових і предметних компетентностей та взаємозв'язків між ними, подолання термінологічних розбіжностей, суперечливого їх викладу навіть у межах однієї освітньої галузі. Необхідно зазначити, що ця проблема є достатньо характерною для сучасного етапу функціонування освітньої галузі «Мови і літератури».

Допускаємо можливість висловити власне розуміння компетентнісних аспектів стандартизації шкільної літературної освіти.

У визначенні мети освітньої галузі «Мови і літератури» зроблено акцент на формуванні в учнів літературної компетентності, що виокремлено у нормативному документі як предметну, набуття якої пов'язано із засвоєнням шкільних курсів української, світової літератури та літератур національних меншин.

Зауважимо, що вітчизняні педагоги, психологи та методисти (Я. Андрєєва, О. Ісаєва, О. Куцевол, А. Ситченко, Е. Соломка, Н. Чепелева та інші) виокремлюють читацьку компетентність як інтегровану особистісну якість. Окрім того, у «Державному стандарті початкової загальної освіти» метою літературного читання визначено формування читацької компетентності, що є

«базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентності» [6]. Однак, у «Державному стандарті базової і повної середньої освіти» (2011 р.) [5] поняття «читацької компетентності» нівельовано, натомість задекларовано формування літературної компетентності, яку педагог-словесник повинен формувати в учнів 5-11 класів на уроках літератури. Отже, спостерігаємо неузгодженість наукових дефініцій щодо компетентнісного підходу в навчанні літератури та реальні проблеми щодо його реалізації у шкільній практиці.

Орієнтація літературної освіти на компетентнісну модель посилює її результативний компонент, визначає зміщення акцентів з накопичення надлишкового обсягу знань про художню літературу, її історію та теорію на цілеспрямований розвиток літературної компетентності учнів як інтегрованої особистісної якості.

Рівень оволодіння школярами літературною компетентністю передбачає формування розуміння художньої літератури як невід'ємного складника рідної і світової культури, усвідомлення специфіки літератури як виду мистецтва, знання літературних творів, обов'язкових для текстуального вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних фактів життя і творчості видатних письменників, умінь аналізувати та інтерпретувати літературний твір із урахуванням його художніх ознак, розуміння авторської позиції та способів її вираження, використання теоретико-літературних знань під час роботи над текстом художнього твору, розвиток здібностей до створення усних і письмових творчих робіт, усвідомлене використання здобутих на уроках літератури знань у нових навчальних та життєвих ситуаціях.

Змістовими лініями літературного компонента «Державного стандарту базової і повної середньої освіти» 2011 р. визначено емоційно-ціннісну, літературознавчу, загальнокультурну та компаративну лінії [5].

Емоційно-ціннісна лінія забезпечує творче опрацювання художніх творів в єдності інтелектуального осмислення й емоційного сприйняття, що сприяє

усвідомленню їх історико-культурної та морально-етичної вартості, розвитку творчих здібностей особистості.

Реалізація *літературознавчої лінії* передбачає оволодіння учнями основними історико- і теоретико-літературними знаннями та застосування їх у процесі аналізу художніх творів.

Культурологічна лінія сприяє усвідомленню художньої літератури як важливої складової мистецтва, що орієнтує на ознайомлення з фундаментальними цінностями художньої культури, розширення художньо-естетичної ерудиції, формування гуманістичного світогляду, виховання поваги до національних та світових культурних традицій.

Однак слід зауважити, що розробниками нормативного документу не виокремлено діяльній лінії (задекларованої у мовному компоненті освітньої галузі «Мови і літератури» та у Державному стандарті початкової загальної освіти щодо курсу «Літературне читання»), функціонування якої має забезпечити набуття учнями основних загальнонавчальних, читацьких та творчих умінь, формування їх як суб'єктів читацької діяльності.

Діяльній підхід ґрунтується на визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості; вимагає спеціальних зусиль, спрямованих на відбір й організацію діяльності учня, на активізацію і переведення його в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування, що в свою чергу, передбачає вироблення умінь обирати мету, планувати свою роботу, організувати, виконувати, коригувати, контролювати її, аналізувати й оцінювати її результати. Реалізація діяльній змістової лінії щодо літературного компоненту повинна сприяти формуванню в учнів умінь виразного читання і переказу художнього тексту, його обговорення з елементами окремих видів аналізу, виявлення порушених у ньому морально-етичних проблем та розуміння художніх особливостей; усного та письмового висловлювання власної думки учнів щодо прочитаного твору; створення

словесних образів, аргументація власної думки щодо прочитаного у процесі ведення дискусії; презентація творчих робіт різних жанрів.

Отже, вважаємо, що однією із актуальних проблем шкільного літературного навчання є кореляція основних дефініцій літературного читання у початковій школі, задекларованих у оновленому Державному Стандарті початкової освіти, з поняттями компетентісно-зорієнтованої літературної освіти в основній та старшій школі.

Література

1. International Organization for Standardization, ISO/IEC Guide 2:2004 [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.iso.org/iso/support/faqs/faqs_standards.htm.
2. Гершунский Б.С. Философия образования. – М.: Московский психолого-социальный институт, Флинта, 1998. – 432 с.
3. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі (наказ МОН від 26.01.2011р. № 58) // Директор школи (Шкільний світ). – 2011. – № 27/28. – С. 58-63; http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/
4. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): моногр. / О.І. Локшина. – К.: Богданова А.М., 2009. – 404 с.
5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392. [Електронний ресурс] – Режим доступу. – zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-p.
6. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 20 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн. / О.Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

1. International Organization for Standardization, ISO/IEC Guide 2:2004 [Elektronniy resurs]. – rezhim dostupu: http://www.iso.org/iso/support/faqs/faqs_standards.htm.
2. Gershunskiy B.S. Filosofiya obrazovaniya. – M.: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institut, Flinta, 1998. – 432 s.
3. Kontsepsiya literaturnoi osviti v 11-richniy zagalnoosvitniy shkoli (nakaz MON vid 26.01.2011r. № 58) // Direktor shkoli (Shkilniy svit). – 2011. – № 27/28. – S. 58-63; http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/
4. Lokshina O.I. Zmist shkilnoi osviti v kraïnakh Evropeyskogo Soyuzu: teoriya i praktika (druga polovina KhKh – pochatok KhKhI st.): monogr. / O.I. Lokshina. – K.: Bogdanova A.M., 2009. – 404 s.
5. Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu bazovoyi i povnoyi zagalnoi serednoyi osviti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 23 listopada 2011 roku № 1392. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu. – zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-p.
6. Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu pochatkovoï zagalnoi osviti. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini № 462 vid 20 kvitnya 2011 roku [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu. – http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911.
7. Savchenko O.Ya. Didaktika pochatkovoï osviti: pidruchn. \ O.Ya. Savchenko.– K.: Gramota, 2012. – 504 s.